

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versterking van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlemer land.

Een oud gebruik in Zuid-Limburg

Het uitroepen der „meiliefstes“

(door de Nestor van de Historische Kring)

Tot in het begin van deze eeuw hechtte men in Zuid-Limburg zeer sterk aan tradities. Vele oude gebruiken waren nog in zwang. Door de veranderde tijdsomstandigheden, het verbreken der isolatie en de vestiging van vreemdelingen, die niet in de dorpsgemeenschap opgingen, raakten ze in onbruik. Een dezer gebruiken was 't afroepen (afkondigen) van de Meiliefstes, dat o.a. in Amstenrade plaats vond. Dit feest der jonkheid werd gevierd op de vooravond van de eerste Mei en begon met het planten van de Meiboom.

Op de kop van een lange den was „de mei” (= de top van een denneboom) versierd met gekleurd papier, bevestigd. Dit versieren was 't werk van de dorpsmeisjes. De boom stond voor de herberg van „Vleugels Mieke”. Daar hield ook de mannelijke jonkheid van 't dorp op die avond een bijeenkomst, waarop een lijst werd samengesteld van de „jünkfere” (= trouwbare meisjes) van de plaats.

Vandaar trokken de jongens al zingende naar het hoogste punt van het dorp, de Heiberg. De commandant van de Mei-Compagnie had zich van een verse wilgenbast een hoorn, „'t Meihoorn”, gemaakt. Door die „toet” riep hij (volgens sommige ouden van dagen bij het opkomen van de maan) de naam af van elk meisje, dat bij opbod aan de meest-biedende werd verkocht. „Wae bid 'dao geld veur?” (= Wie biedt daar geld voor?)

Zoveel „stük” *) waren evenveel centen als koopprijs. 't Meisje dat het hoogste bod kreeg was de Meikoningin. Zo kocht zich daar iedere jongen een meisje, „ein Meileifste”. De lijst werd ouder gewoonte nabij de kerk opgehangen. Het koopgeld kwam in de zak van de commandant. 't Is licht te begrijpen, dat er bij de aankoop wel eens door een mededinging een hak werd gezet, want iedere jongen kocht liefst zijn eigen meisje, „zijne Dulcinea”. In dat geval kon de prijs hoog worden.

't Jongmens kon toch niet een ander met zijn meisje laten „bronken” (= door 't dorp trekken), dat zou 't meisje hem kwalijk genomen hebben. Er waren ook meisjes, die nog geen caessant (= minnaar) hadden. Zij vernamen al gauw, wie haar gekocht had en aan die koop hoorde men zich te houden. Of 't meisje lelijk of oud was, of het een bochel had, altijd was er een jongen, die 't kocht!

En of er pret in 't dorp was! Er was wat op til! De eerstvolgende Zondag na de Hoogmis werden de meisjes als ze uit de kerk kwamen, door de jongelui „ingetrokken” (= in bezit genomen). Gearmd ging het dan in optocht naar de herbergen, waar bier of brandewijn met suiker werd geschonken. De meisjes dronken liefst het bier uit een „schüpkje” (= een half glas). De commandant betaalde uit de zak van 't koopgeld.

Bij de herberg gekomen, waar de Meiboom was geplant, werd er hand in hand gedanst en gezongen. Het was een feest vol jolijt, van uitbundig vermaak. De drank deed het zijne om de stemming te verhogen. Dat dit alles wel eens jaloesie en krakeel met zich bracht, lag voor de hand. De geestelijke herder maakte op zekere keer aan dit gebruik een einde, door het van de kansel te veroordelen. Een meisjes verkopen . . . dat was een heidens gebruik!

Het feest viel met één slag in duigen. Maar één jongen gaf geen gehoor aan 't verbod van de priester. Hij poësterde zich voor de kerkdeur, terwijl de anderen afdropen en bleef wachten op zijn „Meileifste”, die in de kerk was achtergebleven. Toen zij eindelijk naar buiten trad, werd ze door haar caessant gefopt door haar te vertellen, dat de anderen reeds in de nabijzijnde herberg waren. Ze liet zich verleiden en trad als laatste Meiliefste in de gelagkamer, waar de jongens het druk hadden over hun gestoord vermaak.

Ook op andere plaatsen verdween dit gebruik in 't begin der 20ste eeuw. In 't Zuid-Limburgse dorpje Banholt wordt nog een deel van de oude traditie gehandhaafd door telken jare de Meiboom te planten.

In 't Ahrthal is 't gebruik nog in zwang. Daar zagen we nog op hoge dennen de Meiboom.

't Was een lentefeest, een gebruik dat zijn wortels in de grijze oudheid had, een overblijfsel uit de Germaanse heidense tijd. In de Mei wordt immers nieuw leven in de natuur geboren. Bij vele volkeren is de vrouw immers ook vaak niet meer in tel als koopwaar en deelt de hoofdman de lakens uit.

Voor enige jaren zag een toerist in 't Zoeloeland (Zuid Afrika) een verloofde negerin met een bijzondere tooi : ze droeg het teken, dat ze voor drie koeien verkocht was.

Het gebruik „de Meileifstes” geeft ons denkkelijk 'n vaag beeld uit de oudheid, hoe nl. de huwbare meisjes uit de stam aan de man werden gebracht.

Heerlen, Juli 1952.

A. THEUNISSEN

*) „Stük” dateert uit de tijd, dat 't Belgisch of Frans geld hier gangbaar was. Een „Stük” was vijf frank. Bij de veehandel en 't verhuuren van meiden en knechts, was er sprake van „Stük” als vraag en aanbod.

Plaatselijke geschiedbeoefening en archief-onderzoek

Reeds te lang hebben de schrijvers, die uit liefde voor hun geboortegrond of voor de plaats hunner inwoning zich beijveren tot het uitgeven van geschiedkundige verhandelingen, zich beperkt tot de vorm van *complicatie*. Zeker : het is waar, dat de doorsnee-belangstellende in deze materie of de gemiddelde scholier geen zware kost van een streng historisch betoog moet worden voorgezet.

Maar deze werkmethode heeft een keerzijde. Vooreerst vervalt men stilaan tot min of meer *afschrijverij*. Bovendien gaat het critisch onderzoek naar de echtheid en juistheid van het onderzochte terrein verstikken, waarmede de historische objectiviteit, een der parels aan de kroon van elke goed gefundeerde geschiedkundige synthese, in ernstige mate in het gedrang komt.

Wat ons te doen staat, is, enerzijds de reeds gepubliceerde gegevens niet verwaarlozen, maar vooral wegbereiders te zijn naar het *bronnen*-onderzoek. De zo stiefmoederlijk behandelde heuristiek of bronnenleer moet weer de haar toekomende plaats gaan innemen in het langzaam voortschrijdend proces van iedere vruchtbare geschiedkundige uitgave. Wij moeten ons weer wenden tot de studie van de *originele bestuursstukken of m.a.w. de archieven*, die de neerslag zijn van het door of vanwege de plaatselijke overheid gevoerde beleid in vroeger jaren.

Teneinde op de weg naar deze creatieve arbeid het rechte pad te houden — er zijn hier n.l. vrij vele zij-paden, die tot het door de schrijver gestelde doel kunnen leiden — dient men zich vooraf wel terdege te bezinnen, in welk archieffonds men het gezochte zou kunnen opdiepen. Hiervoor is primair inzicht vereist van de samenstelling van het plaatselijk bestuursorgaan cq. organen, die b.v. *binnen* het gebied, waarover men een onderzoek wenst in te stellen, hun gezag, van welk karakter dan ook, hebben uitgeoefend.

Wie derhalve ter zake weloverwogen wil tewerk gaan en dus met kans op succes in het kortst mogelijk tijdsbestek — geve er zich rekening van, in welk *soort* van archieven de door hem gezochte stukken zich kunnen bevinden. Een andere vraag is het dan, *waar* dat bepaalde archief-onderdeel *momenteel* aanwezig is.

Het lijkt mij derhalve zeer nuttig U in het kort een uiteenzetting te geven van het begrip „Archief” en U ter practische toelichting een en ander mee te delen over de opbouw van een plaatselijk Schepen-archief, het wel en wee ervan, het verlies van archieven zoals dat ten aanzien van *Heerlen* het geval is geweest.

Mutatis mutandis gaat een en ander ook op voor bijna elk plaatselijk

Schepen-archief in onze streken, hetwelk toch als de voornaamste bron van studie met het oog op publicatie in aanmerking komt.

Volgens de algemeen gangbare opvatting is een archief het geheel van geschreven, getekende of gedrukte bescheiden, ex officio opgemaakt door of ontvangen bij enig bestuur of diens ambtenaren, voor zover deze bescheiden bestemd waren om onder dat bestuur of die ambtenaren te blijven rusten.

Archieven hebben in deze zin dus iets te maken met gezagsuitoefening. Wanneer men m.a.w. een vaktechnisch goed opgezette inventaris van een of ander archief bestudeert, moet het mogelijk zijn zich aan de hand van de grote indelingen een reconstructie-beeld te kunnen vormen van het bestuursapparaat, waarvan de betreffende registers, dossiers en verdere bescheiden een uitvloeisel zijn. Een goede inventaris moet derhalve de organische neerslag vormen van de inrichting van het bestuur, waarvan dat archief afkomstig is.

Helaas kunnen wij van het Heerlens archief niet betogen — en dat zal wel practisch bij de meeste overheidslichamen het geval zijn — dat de thans nog aanwezige bescheiden een volledig beeld geven van de functionering der organen, die over dit gebied hun gezag hebben uitgeoefend.

Meerdere oorzaken hebben deze stand van zaken in de hand gewerkt. o.m.:

- I. de aanvankelijk niet gevoelde behoefte aan *op schrift* vastgelegde rechthandelingen of besluiten;
- II. de herhaalde wisseling van het Overheidsgezag over het Heerlens grondgebied;
- III. het niet-naleven van bindende bepalingen ten aanzien van het beheer en de veilige opberging der archieven, zodat vele documenten ofwel ten gevolge van brand of het invreten van de vocht onherroepelijk verloren gingen of, beschouwd als particulier bezit, stilaan verdwenen onder de familiepapieren van Schout en Schepenen.

Dit betoog is erop gericht naast de bespreking van deze *remmende oorzaken*, het ontstaan en de groei van Heerlens overheids-archieven desondanks inhoud en vorm te zien krijgen.

De behoefte om rechtshandelingen of genomen besluiten *schriftelijk* vast te leggen dateert uit de XIIe en XIIIe eeuw, toen onze plaatselijke besturen of schepencolleges de phase doormaakten van de *testimoniale naar de bureaucratistische* periode.

Het is algemeen bekend, dat de schepencolleges hun oorsprong vinden in het *domaniale systeem* of *grondheerlijk* bestuur van een canton of honderdschap als onderdeel van een gouw zoals deze administratief-gerechtigde indeling sinds de „capitulare de villis”, uitgevaardigd door Karel de Grote, is tot stand gekomen.

Het historisch grondgebied van Heerlen valt merkwaardigerwijze samen met de normale oppervlakte van zulk een groot carolings domein, waarop ongeveer 100 vrije familie-hoofden woonden en waarover de centenarius, honderdman, voorganger van de latere *schout*, het gezag uitoefende.

Heerlen omvatte toen behalve zijn huidig grondgebied, óók nog de gemeente Voerendaal, Hoensbroek, Schaesberg en Nieuwenhagen.

Binnen dit gebied zat de schout de z.g. *voogdgedingen* voor, een instituut, dat als voorloper van ons *gemeenteraads-orgaan* kan beschouwd worden. Het was niet zozeer een geding dan wel een bijeenkomst, een algemene volksvergadering, waar publieke aangelegenheden, in de eerste plaats de privilegiën van de Graaf, lijfstraffelijke, civiele en politie-zaken kort behandeld, beoordeeld of op boeten gesteld werden. Richtsnoer voor beoordeling waren hier vooral de later op schrift gestelde *schepenbanks-rechten*, waarvan Heerlen de zijne gelukkig nog in fotocopie bewaart. *Zij werden in 1505 door advocaat Scijngel*, schepen van Heerlen, van een oud en bijna versleten document overgeschreven. Hierin vindt men over diverse artikelen verdeeld allerlei administratieve normen gesteld ten aanzien van het bestuur van Heerlens gebied.

Behalve deze hoogst belangrijke documentatie bezit Heerlen ook nog een enkel stuk in druk van de z.g. *schepencleernissen* of op schrift gestelde verklaringen van oude rechten, waarover discussie bestond en die tijdens deze voogd-gedingen werden besproken en waarvan de Griffier op verzoek van de aanvrager 'n schriftelijke verklaring tegen vergoeding af gaf. Een voorbeeld hiervan is o.m. het z.g. *recht van weidegang*, dat zich te Heerlen met zijn agrarische bestaansvorm in de loop der eeuwen heeft voor gedaan. Zo bv. hadden de bewoners van Vrusschenbroek het recht van weidegang op de Hoge en Lage Hees; die van Welten, Bensenrade, Colmont en Kunrade. De bewoners van Nieuwenhagen deden dit recht gelden op een gedeelte der Heerlerheide, terwijl bovendien een stuk grond, gelegen aan de Heerenweg, sinds onheugelijke tijden diende als weide voor het vee van iedere inwoner dezer gemeente. De inwoners van Schandelen beriepen zich nog in 1848 op het z.g. *recht van passagie*, dat zij sedert onheugelijke tijden hebben uitgeoefend door de weide van het landgoed Meezenbroek, hetwelk in zijn oorsprong zelf tot in de vroege middeleeuwen teruggaat, alwaar een voetpad loopt — zo zegt de tekst — „om aan eenen aldaar gelegen put hun noodige water te halen, zooals ook aan de beek (d.i. de Caumerbeek) te gaan wasschen”. Dergelijke aangelegenheden van meer publiekrechtelijke aard werden derhalve in zulke schepencleernissen vastgelegd. Wij kennen tenslotte nog een cleernis ddo. 1 Juni 1534 over enige punten van het Valkenburgs gewoonterecht.

Het voogdgeding was een ongeboden gerecht. Elk gezinshoofd moest het op straf van boete en zonder voorafgaande aanzegging bijwonen, het helpen hoeden en houden.

Uit deze 3-jaarlijkse *algemene* bijeenkomsten groeide de behoefte aan een soort *dagelijks bestuur* m.a.w. het *Schepencollege*, waarbij vooral ook het beheer van het domaniale bezit van de graaf een beslissende rol heeft gespeeld. Ieder groot domein — en we moeten Heerlen tijdens de Carolingische en post-Carolingische periode als zodanig zien — werd door een schout of meier geëxploiteerd als toezichhoudend orgaan. Zijn bevoegdheden waren vooral van gerechte-

lijke en administratieve aard. Hij sprak binnen het domein-gebied recht of zoals men het oudtijds uitdrukte spande de rechtbank: daarvandaan de terminologie: *hoofbank* Heerlen. Zijn competentie bestreek zowel het criminele als politionele terrein, waarvan de besluiten ongetwijfeld door de griffier op de z.g. *gerechtsrollen* aangetekend werden.

Zijn administratieve taak was hoofdzakelijk omschreven in het *Dienst-ludenrecht*, waarin o.m. de bepalingen waren opgenomen aangaande de belasting — in natura, de te verrichten corveeën, de hoofd- en grond-cijnsen.

Vanaf het ogenblik, dat de *mutatie-cijns* werd ingevoerd ten gevolge van de verkrijging van het erfrecht — welke phase samenvalt met de opkomst van het stedelijk recht — kan de leenplichtige landbouwer — Heerlenaar transacties doen van roerend en onroerend goed, waarop de grondheer het cijnsrecht bezat. Deze transacties hadden plaats ten overstaan van schout en schepenen. Hiermede is het *Cijns- of Laathof* in het leven geroepen, hetwelk verkopen, verheffingen, verdelingen, testamenten en renten registreert en op perkament bezegelt.

De bevoegdheden van het Cijnshof worden ook wel eens de *vrijwillige of gracieuse rechtspraak* genoemd, en meestal tevens door het schepencollege uitgeoefend. Heerlen bezit diverse strekkende meters archief van dit soort bescheiden; niet alleen afkomstig uit het schepencollege zelf, maar ook van kastelen zoals Ter Worm, de Doom, Ter Weyer en Puth. Soortgelijke Archieffondsen berusten evenwel grotendeels in de Rijks-dépôts als zijnde de neerslag van bevoegdheden, die later op de Staat zijn overgegaan.

Niettemin is deze periode voor de ontwikkeling van het gemeentelijk archiefwezen van bijzonder belang geworden. Hier is immers het moment aangebroken, dat de behoefte aan op schrift vastgestelde handelingen van de kant der bewoners wordt gevoeld en bevredigd.

Hier ligt ook de oorsprong van de invoering van een eigen schepenzegel: het latere gemeente-wapen, ter verdringing van het persoonlijke zegel van schout en schepenen. De *bureaucratische periode* breekt aan met de afgifte van de z.g. *charters* of op perkament geschreven documenten.

Alhoewel de *charterverzameling van Heerlen* deerlijk gehavend is, mogen we ons verheugen over het bezit van ± 60 stuks in originali of in fotocopie, terwijl zich buiten het Heerlens archiefdépôt nog menig perkament van Heerlen bevindt. Zij begint niet vóór het jaar 1360, ofschoon Heerlen toen reeds lang een griffie moet hebben gehad.

De oorzaak van het vrijwel geheel ontbreken van bescheiden, dagtekenend van vóór 1360, ligt in de *herhaalde wisseling van het Overheidsgezag over dit gebied*. De grafelijke bestuursperiode, die met de post-Carolingische-tijd begint, wordt rond 1380 afgesloten. De archieven over deze langdurige bestuursperiode zijn tot nu toe nog niet opgespoord.

De hertogen van Brabant, die hun residentie te Brussel hadden, traden sinds 1244 in de hoogheidsrechten van de graven van Ahre-Hochstaden en sinds 1378 tevens in de leenheerlijke bevoegdheden. Zij waren prima administrateurs. Onverwijd liet en zij door hun ambtenaren een onder-

zoek instellen naar de toestand der plaatselijke archieven. Deze rapporten laten een scherp licht vallen op de deplorabele toestand, waarin vele registers en rollen verkeerden, zodat een overzicht over de inkomsten, die de hertog toekwamen, niet kon worden verkregen. Ook de *privilegiën* werden toen geregistreerd, waarbij de z.g. *Vrijheidsrechten* van Heerlen aan de orde zijn geweest. Deze houden verband met een charter van 1244, toen Heerlen zijn Brabantse plattelands-vesting althans in beginsel-besluit kreeg.

Vanaf rond het jaar 1400, toen dus de Brabantse gezagsdragers orde op zaken hadden gesteld, vertoont het Heerlens oudarchief chronologisch een continu beeld, al moet ik er onmiddellijk aan toe voegen, dat er tot 1647 nog heel wat hiaten zijn aan te wijzen.

De herhaalde wisseling van gezagsdraging heeft in de archieven zowel naar hun inhoud als geschrift zijn sporen achter gelaten. Zijn de geschriften nopens het Heerlener land tijdens de vroege middeleeuwen in het Latijn gesteld en vertonen zij het lettertype der betreffende kanselarij, sinds de Brabantse tijd is de voertaal afwisselend laat-middeleeuws Nederlands en oud-Frans, geschreven in gothisch-minuscuul, nu eens in evenwijdig-verticale tracteringen, dan weer in slordige liggende letters met vele afkortingen. Een voorbeeld van zodanig geschrift vindt men in de *Benoemings-acte van Goiswijn van Alsdorf* tot Schout van Heerlen, anno 1405. Ook de fotocopiëën van een rekeningenboek, lopende over de jaren 1588—1594, vermelden een massa feiten en namen van buitenlandse legeraanvoerders, waaruit een levendige voorstelling kan worden verkregen van de vesting Herle tijdens een episode uit de 80-jarige oorlog.

Wisseling van gezagsdragers was in 1647 oorzaak van de uitvaardiging van een *Placaat* inzake het overbrengen der Hoofdschepenbanksarchieven in het Land van Valkenburg naar Maastricht. Wie van de plaatselijke secretarissen durfde te weigeren, verging het als Gerard Odekerken, secretaris van Klimmen, die in October van genoemd jaar door een gewapende escorte werd bezocht en tegelijk beroofd van al zijn koeien als hebbende niet opgevolgd het aan hem gezonden bevel om de protocollen, registers, charters en andere stukken naar Maastricht over te brengen. En al werd in het *Partagetractaat* van 26 December 1661 onder art. VI tussen de koning van Spanje en de Republiek der Verenigde Provinciën overeengekomen, dat „alle papieren, chartern, documenten, registers, prothocollen en processen, die bij wege van feiten of militaire executiën vervoert of anderszins vervreemt zijn van de magistraten, rechteren en plaetsen, daertoe deselve van oudts behoort en gespecteert hebben” te goeder trouw wederzijds zullen worden gerestitueerd, van een feitelijke restitutie is in de archieven van Heerlen maar zeer weinig gebleken.

In ernstige mate werd het Archief opnieuw uit elkaar gerukt door de administratieve bemoeiingen, die de *Franse wetgever* na de bezetting van het Land van Valkenburg in 1793 zich aanmatigde.

Er bestaat een vrij uitgebreide correspondentie over het onderzoek naar de aanwezige archieffondsen, de maatregelen om een geschreven over-

zicht hiervan te krijgen, het verzegelen der archiefkasten en het overbrengen der bescheiden naar Maastricht. Het nieuw ingevoerde beginsel van de scheiding der drie Machten had noodlottigerwijze tot gevolg, dat de oude Schepenarchieven, die archivistisch een organisch geheel vormden, gesplitst werden in een administratief- en een gerechtelijk gedeelte, tengevolge waarvan practisch alle registers en stukken, betrekking hebbend op de criminele, civiele en gracieuse rechtspraak alsmede de notariële acten en het uitgebreide archief van het Keurkeuls Leenhof, hetwelk nagenoeg vier eeuwen in Heerlen zijn kantoor had, voor distribuering naar andere organen in aanmerking zouden komen.

De verplichting om de archieven der voormalige plaatselijke Gerechtshoven naar de Griffie van het Tribunal civil te Maastricht over te brengen, werd in beginsel geregeld bij de wet van de 9 Vendémiaire an IV, art. 33, titel 4 en bij het Arrêté van de Prefect der Nedermaas van de 28 Frimaire an IV, art. 34, titel 2. Spoedig hierop lezen wij in de notulen der Schepenbanksvergaderingen, dat de oude bestuurders gelast worden „om inwendig 4 daegen de archives deeser gemeente aen de nieuwe aangestelde magt over te brengen”. Hierop kwam men expressis verbis terug tijdens de municipaliteitsvergadering van de 2e Floréal (21 April 1796); de oude municipaliteit werd gedagvaard om alle archieven en documenten af te geven. Dezelfde reactie, die wij reeds onder het Oud Regiem bemerkten, deed zich nu ook weer voor. Eén der afgezette Schepenen had zich het gerechtelijk archief toegeëigend, althans alle bescheiden ervan in zijn huis veilig opgeborgen. Hij wilde van geen teruggave weten met het gevolg, dat hij militaire executie thuis gestuurd kreeg.

De uitvoering der overbrenging van de betreffende archieven ging systematisch in zijn werk. Nadat bij Besluit van de Prefect der Nedermaas ddo. 17 Thermidor en 4 Fructidor an IV het voorschrift gegeven was, dat van de oude Bankarchieven inventarissen moesten worden opgemaakt, werd een plaatselijke Archiefcommissie ingesteld, bestaande uit de heren de Hennequin, commissaire du Pouvoir exécutif, près le canton de Rolduc en de Corneli, juge de Paix bij genoemd canton (Aug. 1796). Bij schrijven van 24 Oct. d.a.v. berichtten deze heren het municipale Bestuur, dat zij gereed gekomen waren met het opmaken van de inventaris d.w.z. van de justitiële bescheiden; het administratief gedeelte was reeds de 4e October geïntariseerd. Een en ander blijkt tevens uit de inventarissen zelf, waarop de datum van afsluiting vermeld staat. Hun taak moest ongetwijfeld gezien worden als voorbereiding op die van de speciale commissies voor de schifting van titels en papieren. Deze immers beoogden uit de inbeslaggenomen rechterlijke archieven e.a. die stukken te lichten, welke uit historisch of economisch standpunt voor de Fransen van belang konden zijn (zie H. Hardenberg: Inventaris der archieven van het Departement der Nedermaas enz., p. CI, 1947).

Bij bericht van 7 Sept. 1807 gaf de Prefect richtlijnen, inhoudende de wijze, waarop het transport dezer archieven naar Maastricht moest geschieden. Kort daarna hadden twee expedities plaats: op 15 Dec. 1807

en op 19 Maart 1808. Op eerstgenoemde datum werden de stukken der oude Justitie verzonden, terwijl op 19 Maart het Heerlens archief 216 pakketten betreffende oude proceduren, 81 pakketten, inhoudende proceduren ingesteld bij het Hof van Keulen, 7 protocollen van dit Hof en 1 pakket oude registers, 9 registers van overdracht van goederen en 2 registers of protocollen de relief kwijt raakte.

Wij zijn met deze uiteenzetting helaas nog niet aan het einde van de afbraakgeschiedenis van Heerlen's Archief. Ingevolge het K.B. van 9 Oct. 1883 (Stsbl. 141) moesten de rechterlijke archieven van vóór de invoering der Franse wetgeving voor zover deze bij de gemeentebesturen waren achtergebleven; naar de Rijksarchiefbewaarpplaats in de provincie worden overgebracht. Hierover ontwikkelde zich een correspondentie tussen het Gemeentebestuur en de toenmalige Rijksarchivaris J. Habets, waaruit blijkt, dat Heerlen zeer ongaarne afstand wenste te doen van deze bescheiden. Aangezien de gemeente evenwel toen nog niet beschikte over een doelmatige archiefruimte en over een eigen archivaris — twee voorwaarden, die reeds bij K.B. van 8 Maart 1879, Stsbl. 40, de mogelijkheid openden om de oude rechterlijke archieven in bewaring te houden — moest aan genoemd K.B. gevolg worden gegeven, hetgeen in October en November 1891 geschiedde.

En alsof deze archieven-afstand nog niet genoeg was — volgde tenslotte in 1929 de opvordering van de hier aanwezige kerkelijke Doop-, Trouwen en Begraafboeken, vanaf het jaar 1588 tot 1798, waarbij de toenmalige Rijksarchivaris Goossens evenwel schriftelijk toezegde te zullen medewerken aan de deponering dezer bescheiden, zodra Heerlen over een eigen brandvrije archiefbewaarpplaats en over een wettelijk bevoegde archivaris zou beschikken.

De derde en laatste oorzaak, die de vorming van het gave beeld van het oud-archief heeft belemmerd, formuleerden wij als volgt: het niet-naleven van bindende bepalingen t.a.v. het beheer en de veilige opberging der archieven. Zeer illustratief zijn in dit verband de overtredingen van de *Archiefregeling van 1644*. In dat jaar had n.l. het centrale bestuur te Brussel een voorschrift gegeven over de plaats, waar Heerlen's archieven moesten geborgen worden.

Het document is te belangrijk dan dat wij er hier niet in extenso de aandacht op zouden vestigen. Naar zijn inhoud kan het als een reglement op het bewaren van archieven beschouwd worden en is in zover uniek in zijn soort: chronologisch bekeken is er geen voorschrift dienaangaande uit vroeger jaren t.a.v. Heerlen bekend.

De aanleiding tot het uitlokken van zulk een Archiefbesluit — hoe summier ook in zijn opzet — was het feit, dat de secretaris met de archieven gemanupuleerd had, ook al, omdat hij tegelijk ontvanger der belastingen was. De schepenen als verantwoordelijk voor het goed bewaren der archieven wisten niet beter te doen dan zich in een request tot de Souvereine Raad van Brabant te Brussel te wenden en dit College omstandig in te lichten over het gebeurde. Om in de toekomst de bescheiden veilig en vlug bij de hand te hebben, deden zij het verzoek

hiervoor een z.g. Schepencomp of Archiefkist te mogen aanschaffen onder de hoge goedkeuring van 's Konings Raad: „ . . . op dat sy sulex souden mogen doen met meerdere autoriteyt, soo baeden die supplianten om behoorlijke ordonnantie daer toe dienende”. Waarop het Hof. gehoord het advies van de Raad en van de Advocaat-fiscaal van Brabant. heeft geordonneerd: „dat d'acten, papieren, titulen en de munimenten. de justitie en de gemeynthe der voorscreven hoofdbanck raekende. sullen werden geconsigneert ende voortaan blijven ende bewaert weerden bij de supplianten, in een koffer ofte komme, gesloten met drie slooten ende dat die sleutels daer van sullen blijven respectie in handen vanden officier ende de twee outste schepenen, ordonnerende een ygelijck hem daer nae te reguleren. Gedaen in de voors. Raede den dertichsten Januarij sestienhondert vier ende veertich” (Rijksarchief in Limburg. Landen van Overmaas. Nr. 1859). Heerlen kreeg zodoende een eigen Archiefkist, die wij ons van behoorlijke afmetingen moeten voorstellen en afsluitbaar met drie slooten.

De practijk zou evenwel harder blijken dan dit imperatief voorschrift. Het is immers daarna herhaaldelijk voorgekomen, dat bij de Overheidspersonen zelf of bij hun nakomelingen talrijke documenten werden aangetroffen, behorend tot het archiefbezit dezer Schepenbank. Sommige Bestuurderen namen m.a.w. hun stukken mee naar huis, waar ze ergens bleven liggen en beschouwden ze later als hun eigendom. Een enkel geval ter illustrering.

De eerste, die chronologisch — voor zover dezerzijds uit de gegevens blijkt — op de lijst der overtreders staat, is de *secretaris Pelt*. Waarom het Schepenbestuur bij geschrift van 29 Aug. 1661 hem opvorderde Heerlen's archieven terug te bezorgen, heeft ons niet te verwonderen. aangezien deze functionaris alle „Chartres, papieren en memorialen” naar Maastricht had meegenomen, „waarmede niet alleenlijck den toeganck wordt benomen, maar ook d'ingesetenen alleenlijck sijn geïnteresseert, als wanneer deselve eenigh extract van 't ghene haer bij repartitie toegevought is en de yts anders van nooden hebben, haer naer Maastricht bijden voors. secretaris moeten vervoughen” (Archief Landen v. Overmaas. Nr. 1860. Rijksarchief Limburg). De heer Pelt krijgt dan ook een geduchte reprimande met als slot het bericht, dat hij „in cas van refuys” aansprakelijk zal worden gesteld voor alle kosten en schade, die, zo de bescheiden niet binnen acht dagen terug bezorgd zijn, hieruit zullen voortvloeien. Het stuk is ondertekend door de Schout en vijf Schepenen.

We moeten ongeveer tachtig jaar in deze materie verder gaan om een tweede geval van overtreding te kunnen constateren. In de Banksnotulen van 29 Sept. 1739 leest men dan o.m. de klacht, dat de Belastingregisters, lopende over de jaren 1698 tot 1733, bij de familie Dautzenberg waren terecht gekomen. Hoogstwaarschijnlijk werd het ambt van gemeenteontvanger enige tijd door leden van deze familie bekleed. De Banksvergadering nam het besluit „ . . . aan Hans Willem Dautzenberg mits deesen te gelasten alle schattleijsten of registers volgens desselfs ver-

claeringe van den jaere 1698 tot den jaere 1707 inclusive onder hem berustende alhier ter Griffie over te brengen. Gelyck meede aen den modernnen collecteur J. Dautzenberg verclaerende de volgende schatt-leysten seedert den jaere 1708 tot 1738 gelast wordt deselve insgelijck ter Griffie te deponeren”.

Een ander gedeelte van Heerlen's Belastingsarchief bevond zich op de Pastorie. De diverse families, die hiervoor aansprakelijk werden gesteld, kregen ieder afzonderlijk een aanzegging om de hun niet in eigendom behorende registers en bescheiden binnen 3 weken ter Banksgriffie terug te bezorgen zoals uit het vervolg der aangehaalde notulen blijkt van dezelfde datum „en also verders alnoch is voorgebracht dat er verscheijde oude registers souden berusten op de postorije onder de erffgenaemen Peeter Dautzenbergh mitsgaeders de erffgenaemen Haseliers, Hokels en Boymans is meede goet gevonden alle de voorschreven erffgenaemen in particulier te laeten aenseggen deselve leysten registers en verdere documenten het collecte deeser Bancke betreffende ter Griffie over te brengen inwendigh drie weecken naer insinuatie”.

Het bleek niet gemakkelijk weer in het bezit dezer stukken te komen, want twee jaar later heeft de griffier in de notulen der Banksvergadering van 1741 Sept. 5 blz. 32 opgetekend, dat er nog steeds archieven van het Belastingwezen achtergehouden werden, zodat men besloot tot rechtsdwang over te gaan: „Verders noch voortgebracht sijnde dat ter laetster Banksvergaderinge der Gerichtsbode gelast was de oude schattregisters ofte Leyste bij de Erffgen. Peeter Dautzenbergh, Haseliers en Boymans af te haelen en de dat den selven alleenelijck gerelateert heeft twaelf diergelijcke leysten van de Erffgen. Hokels ontfangen te hebben, is goetgevonden de Heeren Banckscommissarissen te authoriseeren om de gebreeckene des noots ende ten spoedighsten bij reghtsmiddelen daer toe te constringeeren”.

Een geval van toeëigening van Overheidsarchieven meen ik ook te mogen zien in de vermelding van A. J. A. Flament in zijn uitgave „Aanwinsten van het Rijksarchief in Limburg over 1901”, waar hij op blz. 4 mededeelt, van de heer E. Kemmerling gekregen te hebben „18e en 19e eeuw. Een bundel bescheiden afkomstig uit het archief der gemeente Heerlen”.

Deze veronderstelling is in zover aannemelijk, omdat J. M. Kemmerling, eertijds griffier van het Vrederecht te Wittem, daarna vrij lange tijd notaris en maire van Heerlen is geweest.

Alhoewel er geen bepalingen bestonden aangaande de eigendom van archieven, was toch het feit, dat de Bestuursstukken in de Schepenkomp, later in afsluitbare kasten, opgeborgen moesten worden een aanduiding voor het geheim karakter van de inhoud ervan, hetgeen vanzelfsprekend privébezit uitsluit.

Wanneer we het bilan opmaken van de geschetste gang van zaken, mogen we niettemin constateren, dat we de vorming van twee grote Archiefgedeelten overeenkomstig de twee bevoegdheidscategorieën tegen alle verdrukking in hebben zien tot stand komen:

het *gerechtelijk* gedeelte in zijn 3-voudige structuur, en het administratieve gedeelte. Dit is ook de juiste neerslag van de twee autoriteiten, die over het Heerlen's gebied hun gezag uitoefenden. Volgens bericht van een officieel document ddo. 1793 was Heerlen bestuurd geworden door „*twee geconstitueerde corpsen*” te weten: de *Iustitie*, bestaande uit de Schout + 7 schepenen en anderzijds de *Burgemeesteren*, geassisteerd door de voornaamste grondbezitters d.i. het college der *algemene* Banksvergadering. Van deze organen was de Schout de gemeenschappelijke voorzitter. Tot het archiefbezit der Schepenbank behoorden de Dingrollen, over de jaren 1682—1796, in 12 delen en 17 portefeuilles. De civiele gedingen bevatten de processtukken en uitspraken over de jaren 1596—1796, in 37 delen en 62 portefeuilles. De gracieuse rechtspraak omvatte 31 delen en 11 portefeuilles over de jaren 1678—1795.

Het *administratief* archief begint in 1647: de deliberatiën van de algemene Banksvergaderingen, het finantieel beleid, de openbare werken, privilegiën en rechten, deelneming aan het landsbestuur, bevolking, school- en armwezen, kerkelijke zaken.

Inmiddels heeft een twintig-jarige *Franse* bezetting een rijk gevarieerd archieffonds aan het reeds bestaande toegevoegd.

Opnieuw — en wel in 1830 — zou een korte, maar niet minder historisch-interessante periode het Nederlands bestuurskarakter verbreken ten gevolge van het feit, dat Heerlen zich met Zuid-Limburg bij de Belgische opstand aansloot tot het jaar 1839. Wij werden toen provinciaal vanuit Hasselt bestuurd.

Belangrijk voor de *economische* ontwikkeling van Heerlen zijn de archieven, die lopen over de jaren 1890—1919, omdat hierin een brok Mijnbouwgeschiedenis met zijn gevolgen voor het gemeentelijk leven is vervat. Wanneer te zijner tijd de *inventaris* van het Heerlen's archief samengesteld zal worden, zal uit de *gevarieerdheid* van het vooral voor de Middeleeuwen schaarse materiaal niettemin een afwisselend en levendig beeld kunnen worden verkregen van de bestuursorganen en van de groei der plaatselijke overheidszorgen; van de hoogconjunctuur der agrarische periode en van de Amerikaanse vlucht in de groot-industrie; van krachtige Franse, Duitse en Zuid-Nederlandse beïnvloeding naar volledige opname in het Noord-Nederlands Staatsbestel.

Het behoud en de blijvende verzorging der plaatselijke Overheidsarchieven danken wij aan onze Archiefwetgeving 1918. Terecht zegt de Memorie van Toelichting op deze wet o.m. het volgende: „Het belang ener goede regeling van de Rijksarchieven werd reeds gedurende lange tijd algemeen erkend; de archieven van *plaatselijke* besturen evenwel worden menigmaal nog beheerd op ene wijze, geenszins geëvenredigd aan hun betekenis. Want deze archieven ook hebben bijkans altijd grote waarde voor de kennis van rechten van overheid en particulieren en dikwijls vindt men er bovendien nog belangrijk materiaal voor de bestudering van algemene en plaatselijke geschiedenis, voor de kennis van maatschappelijke toestanden in vroeger tijdperken, voor het goed begrip van menig onderwerp op het gebied van kunst- en rechtsgeschiedenis enz.”

L. VAN HOMMERICH.

IETS OVER HET *Onderwijs in Schaesberg*

(Vervolg)

Met een koster kreeg Schaesberg dus ook een schoolmeester, die gediplomeerd was, wat zijn kundigheden betrof, in zoverre dat hij 't bisschoppelijk examen moest afleggen en tevens een ongeschreven bewijs van goed gedrag moest hebben. Door zijn positie en kennis behoorde hij tot de elite van 't dorp in rang onmiddellijk volgend op de pastoor. Als inkomsten werd de koster-schoolmeester toegewezen:

- 1) een eigen huis als woning, met huis en weide, evenwel onder deze voorwaarde, dat hij daarin school zal houden om de jeugd zowel in de Duitse als in de Latijnse taal te onderwijzen, tegen een door de ouders te betalen schoolgeld;
- 2) 14 vat koren, 46 vat haver, die de bewoners van de dorpen Nieuwenhagen, Waubach en Groenstraat moeten betalen, waarvoor hij het bij de kosterij behorende huis in goede staat dient te houden;
- 3) een bij de kerk liggende weide om er tuin en boomgaard van te maken;
- 4) het nodige brandhout, dat hij mag halen uit het, aan de kerk geschonken bos, „het Hitje”.

Zijn inkomsten als koster waren rijkelijk, uit de dotaties van de stichter der kerk, zodat de opbrengst van het onderwijs-geven zeker maar bijverdiensde was.

Evenmin als er destijds een gemeentehuis was, was er ook een schoolgebouw. Volgens de fondatie moest de koster in de kosterij school doen. Het is echter waarschijnlijk dat dit gebeurde in de „oude school”. De koster woonde bij de kerk in 't huis naast 't tegenwoordige patronaat. School werd gegeven op uren en dagen die de koster schikten. Des zomers was er als regel geen school.

De eerste koster en schoolmeester Jacobus Douven schreef een vlotte, leesbare hand. De schrijfproeven, die van hem bekend zijn, wettigen de veronderstelling, dat hij een geleterd man was, bekwaam genoeg voor zijn taak. Hij was echter slechts 4 jaar koster van 1700 tot 1703.

Zijn opvolger, Renier Kockelkorn was priester, en zelfs 'n geleerd priester, maar zijn handschrift is geen caligrafie. Hij schreef meestal Gothische (= Duitse) letters en in de Hoogduitse taal. Tot 1730 heeft hij de functie van koster en schoolmeester vervuld en blijkbaar tot volle tevredenheid van de openvolgende pastoors — Cortgens, Xylander en Van der Velden of Velduis — en van de inwoners der heerlijkheid.

Tijdens de vacature na de dood van pastoor Cortgens was hij vice-pastoor. Hij werd belast met het installeren van de nieuwe pastoor Johan Jacob Xylander.

In 1719 treedt hij op als getuige bij een onderzoek naar de gedragingen van baron Frederik Sigismund Theodoor, de stichter der kerk, die

krankzinnig geworden, het altaar in de kapel van het kasteel vernielde en niets meer van de kerk wilde weten. Pastoor Xylander noemt in zijn verklaring voor de commissie van onderzoek de eerwaarde heer Kockelkorn als degene, die het beste van alles op de hoogte is.

En dat moet inderdaad het geval zijn, want hij nam een zeer belangrijke plaats in, niet alleen in de dorpsgemeenschap, maar ook er buiten, vooral door zijn kennis. Hij was een uitstekend onderwijzer. De school, die hij hield, trok leerlingen uit de hele omtrek. Nog 20 jaren na zijn dood roemt de weduwe Maria Dautzenberg zijn onderwijs en verklaart, dat ten tijde van de eerw. heer Kockelkorn de Latijnse school te Scheydt van zo'n effect was, dat meer dan 10 van zijn scholieren tot de geestelijke staat zijn gebracht en vele anderen het tot officier (ambtenaar van 't gerecht) gebracht hebben.

Deze uitspraak werd gedaan in een request aan het bestuur der heerlijkheid in verband met 't feit, dat de toenmalige koster-onderwijzer de Macker geen Latijn kende en degenen, die deze taal wilden leren, naar elders moesten gaan. Zo had de weduwe Dautzenberg haar zoon naar de pastoor van Eys moeten sturen, waar hij gedurende 3 jaar onderwijs in Latijn kreeg, hetgeen f 150.— per jaar kostte. Zij had nog een zoon, die ook Latijn zou willen leren, maar geen gelegenheid daartoe had daar de studie te Eys te duur was.

Kockelkorn stelde zijn kennis niet alleen in dienst van de jeugd, maar van alle dorpsgenoten, tot de pastoor toe. Bijna al het schrijfwerk zoals akten van koop en verkoop, van huur, van erfing en zelfs de uitkomst van de meting van grond werd door hem opgesteld. Een verzoek aan de Keurvorst Hertog van Gulik over de achterstallige rente voor de kerk is van de hand van Kockelkorn en ondertekend door J. J. Xylander. Op een in 't Latijn gestelde brief vermeldt de pastoor : „compositus cum D^o Kockelkorn”.

Ook voor zaken, die de gemeenschap aangingen, maakte men van zijn diensten gebruik. Toen in 1711 een geschil ontstaan was tussen de regenten van Waubach en die van Schaesberg over de kosten van inkwartiering en de laatsten door de eersten voor 't tribunaal gedaagd werden, trad R. Kockelkorn op als geconstitueerde voor 't bestuur der heerlijkheid Schaesberg — een bewijs dat hij 't vertrouwen der dorpsgenoten had. Voor bewezen diensten ontving hij 25 patacons.

Het zal wel 'n unicum zijn: vice-pastoor, koster en schoolmeester tegelijk! Hij werd in die functie opgevolgd door M. de Macker, die ze 40 jaar vervulde, van 1734—'74. Zijn handschrift is regelmatig en duidelijk, maar niet bijzonder vlot en fraai. Hij hield van letters met veel krullen, die echter zeer stijf uitvielen. Dat hij tot de elite van 't dorp gerekend werd, blijkt uit 't feit, dat hij in 1743 schepen der heerlijkheid was en herhaaldelijk optrad als loco-secretaris. Hij zelf tekent in 1754 als president-schepen. Met zijn benoeming waren sommige ingezetenen niet ingenomen, omdat hij geen Latijn kende en dus niet voldeed aan de voor de fondatie gestelde eisen.

(Wordt vervolgd)

J. J. JONGEN

Het Heerlense Politiewezen

(Vervolg)

in de franse tijd

In de raadsvergadering van 26 fructidor an VII (12 September 1799) werd op verzoek van Matthijs Joseph MILCHERS, pachter van de hoeve Bensenrade, de benoeming goedgekeurd van Nicolaas SMEETS tot veld- en boswachter over de eigendommen in beheer bij MICHERS.

De gewezen rotmeester Leonard GEIJSENDORP werd de 9 frimaire an VIII (30 November 1799) aangesteld tot gevangensbewaarder.

Op 16 messidor an XI (5 Juli 1803) berichtte de Prefect van het Departement van Overmaas aan de Maire van Heerlen, dat het voorstel tot benoeming van GEIJSENDORP, MEULENBERG, KREKELS en GULPERS tot veldwachter alleen kon worden goedgekeurd, wanneer de gemeenteraad vooraf daarvan kennis had genomen en omtrent het gedrag van de kandidaten zijn oordeel had uitgesproken, alsmede een voorstel omtrent de bezoldiging had gedaan.

Naar aanleiding daarvan werd de aanstelling van veldwachters in de raadsvergadering van 6 thermidor an XI (25 Juli 1803) ter sprake gebracht:

Door de maire werden toen aan de raad de volgende mededelingen gedaan:

- 1° dat de burgers GEIJSENDORP, MEULENBERG en KREKELS reeds sedert lang de functie van veldwachter vervulden en dat over hun gedrag geen klachten van enige betekenis waren vernomen;
- 2° dat deze functionarissen tot dusverre niet alleen met bewakingsdiensten waren belast, doch tevens dienst deden als deurwaarder en gemeentebode voor het bezorgen van brieven en het oproepen van ingezetenen voor wegonderhoud en alle verdere voorkomende diensten ten gemeentehuize;
- 3° dat gedurende de tijd, dat zij met opdrachten van die aard waren belast, de velden en andere eigendommen waren blootgesteld aan vernieling en beroving;
- 4° dat de veldwachters voortaan uitsluitend bewakingsdiensten zouden mogen verrichten en onder toezicht moesten worden gesteld;
- 5° dat nochtans de maire over een persoon diende te beschikken, die zijn correspondentie kon bezorgen en dat zijns inziens daarvoor gebruik kon worden gemaakt van de postbode, belast met het overbrengen van de stukken, die tussen de prefectuur en de gemeente werden gewisseld. Dat aan deze persoon de functie van deurwaarder

- kon worden toevertrouwd, mits hem 'n geringe salarisverhoging werd toegekend. Hiervoor kwam in aanmerking Sebastiaan CREEMERS;
- 6°- dat de veldwachters voor hun levensonderhoud waren aangewezen op te houden van een inzameling van eieren en vlees en dat zij na de oogst een garf koren bij iedere grondbezitter mochten vragen. Dat de veldwachters tijdens deze inzameling, die als een soort belasting werd beschouwd, hun dienst verwaarloosden. Dat aan dit misbruik een einde diende te worden gemaakt en dat de veldwachters een bezoldiging, voldoende voor hun levensonderhoud, diende te worden toegekend;
 - 7°- dat de burgers Leonard GEIJSENDORP, Theodoor MEULENBERG en Servaas KREKELS in aanmerking kwamen voor benoeming tot veldwachter; dat zij hun dienst onderling konden regelen, de maire zich nochtans het recht moest voorbehouden aanwijzingen te geven, wanneer zij speciale diensten moesten verrichten;
 - 8°- dat aan de eerstgenoemden een bezoldiging van 140 francs en aan de beide anderen 108 francs per jaar ware toe te kennen;
 - 9°- dat het voortaan aan de veldwachters verboden zou zijn, op straffe van ontslag, eieren, vlees, graan of andere levensmiddelen aan de ingezetenen te vragen. Dat door de maire bij aanplakking ter kennis van de ingezetenen zou worden gebracht, dat zij geen giften meer aan de veldwachters mochten ter hand stellen.

Het voorstel van de Maire werd bij besluit van de Prefect van het Departement van Overmaas van 18 thermidor an XI (6 Augustus 1803) goedgekeurd en als veldwachters werden aangesteld: Leonard GEIJSENDORP, Theodoor MEULENBERG en Servaas KREKELS.

Over de aanstelling van GULPERS wordt niet meer gesproken; blijkbaar heeft men daarvan afgezien.

Gerard GULPERS, evenals Leonard GEIJSENDORP, waren voorheen rotmeester of veldbode.

De bezoldiging van de veldwachters moest worden bestreden door de grondbelasting met een centime per frank te verhogen.

De Prefect berichtte in een rondschrijven van 11 vendémiaire an XII (4 October 1803) aan de Maires van het Departement, dat door de meeste gemeenten bij het indienen van voorstellen tot benoeming van veldwachters de bepalingen van de Wet van 20 messidor an III (8 Juli 1795) niet werden in acht genomen, waardoor hij genoodzaakt was telkenmale de maires schriftelijk te verzoeken hun vrijwel steeds gebrek-kig geformuleerde voorstellen nader toe te lichten.

Om vertraging in de afdoening te verkomen, gaf de Prefect de richtlijnen aan, hoe in deze voortaan diende te worden gehandeld om zowel aan de bepalingen van de Wet van 20 messidor an III als aan het Besluit

van de Consuls van 25 fructidor an IX (12 September 1801) te voldoen. Bedoeld schrijven luidt in vertaling ongeveer, als volgt:

De Wet eist, dat in alle landbouwgemeenten van de Republiek veldwachters worden aangesteld; het behoort derhalve tot Uw taak in deze het nodige te doen.

Volgens de Wet komen voor deze functie slechts rechtschapen en ijverige personen, niet jonger dan vijf en twintig jaar, in aanmerking. Omtrent de keuze van deze functionarissen dient de gemeenteraad vooraf te worden gehoord, ten einde advies uit te brengen omtrent de geschiktheid van de candidaten, alsmede over de toe te kennen bezoldiging. Het advies van de gemeenteraad dient door U ter kennis van de Onderprefect van het Arrondissement te worden gebracht, die ingevolge de Wet, de veldwachters benoemt en de commissiën uitreikt; hij stelt eveneens de bezoldiging vast volgens de door de gemeenteraad aangenomen normen. Voorts dient het signalement van de candidaat ter kennis van de Onderprefect te worden gebracht, ten einde daarvan in de commissie aantekening te kunnen doen.

Ten einde de veldwachters te kunnen onderscheiden, moeten zij op de mouw een metalen of een van stof vervaardigde plaat dragen, waarop de woorden LA LOI zijn aangebracht, benevens de naam van de gemeente en die van de veldwachter.

Iedere grondeigenaar is bevoegd voor het toezicht over zijn bezittingen een veldwachter aan te stellen; ingevolge de Wet van 20 messidor an III heeft hij hiertoe echter de toestemming van de gemeenteraad en van de Onderprefect nodig; deze bevoegdheid ontheft de eigenaar evenwel niet van zijn verplichting bij te dragen in de kosten van bezoldiging van de gemeenteveldwachters.

Het Besluit van 25 fructidor an IX bepaalt, dat de gemeenteveldwachters voortaan moeten worden gekozen uit oorlogsveteranen en andere oudgedienden. Het is ongetwijfeld niet meer dan billijk, dat de burgers, die hun bloed voor het Vaderland hebben vergoten, in deze boven anderen worden bevoorrecht; ik twijfel er dan ook niet aan, dat gij U naar de uitdrukkelijke wens van de Regering zult gedragen en vertrouwen, dat U deze maatregel strikt zult in acht nemen. Hierbij zij opgemerkt, dat deze slechts van toepassing is voor die gemeenten, waar de bezoldiging meer dan honderd tachtig francs per jaar bedraagt. Indien nochtans een oudgediende om aanstelling tot veldwachter zou verzoeken en het tractement dit bedrag niet te boven gaat, dient gij niettemin aan hem de voorkeur te geven.

Het is niet nodig, dat de oorlogsveteraan of oudgediende, die voor aanstelling tot veldwachter in aanmerking wenst te komen, in Uw gemeente woonachtig is; het is voldoende als hij binnen het arrondissement verblijf houdt.

(Wordt vervolgd)

W. LINDELAUF

UIT DE HISTORIE DER oude huizen te heerlen

„De Oliemolen“ (Vervolg)

8 Sept. 1780 heeft een deling der vaste goederen plaats: Johannes Wetzels is toegefallen het lot No. 2, omvattende het huis „den Creemer” te Heerlen groot 10½ roede, alsmede 196 roede land op den Frissche Podt, en 1 sille „in het selve land gelegen”, 129 roede weide in de Podtgraven, 214 roede land in het Cruitzervelt, 66 roede land op den Frissche Podt en 60 roede weide in de Gatsen. Peter Caspar Wetzels kreeg in eigendom volgens lot No. 1: „de oellij moellen, genandt den Crouer, met regt en gerechtigheit en weijwas, grodt 485 roeden”, alsmede een „Bentjen” groot 40 roede gelegen aldaar, naast de goederen van Schalsbergh, 108 roede land langs „den Aembusch”, 148 roede land op den Frissche podt, 104 roede land in het zelfde veld en 60 roede weide in de Gatse.

29 Maart 1791. „Wij onderges. gebroeders Johannes en Caspar Wetzels verklaeren onse gesaementlijke erfgoederen onder malkanderen gedeelt te hebben volgens den aenbrengh bij d’Heer Secretaris de Jacobi geannoteert dermaete dat den een aen den anderen niets meer te pretendeeren ofte dienaengaende te verreekenen heeft ten fine hebben wij deese eigenhandig onderteekent in Heerlen 29 Maart 1791. (Was getekend) Johannes Wetzels, Peter C. Wetzels”.

Anno 1792 gaf Caspar Wetzels, de eigenaar van de „Olie Moolen” aan Sieur La Maire, „Aanneemer van den Grooten landweg” permissie om „Synen kiesel (kiesel) tot maaken der weegen door de Gatzen (over) het erve van voors. Olie moolen te transporteeren. Den schaeden aen de vrugten van het land, aen den weg en brugge door den aanneemer te bonificeren (te vergoeden).”

De 22ste Maart 1794 dient Caspar Wetzels op verzoek van de aannemer La Maire de rekening in, groot 31 gulden, voor geleden schade aan de veldvruchten en herstelwerkzaamheden aan brug en weg. „En also den weg en brug door het meenigvuldig kieselvaeren ongeagt de reparatiens soo veel moogelijck daer aen gedaen thans geheel en al onbruikbaar is. So insteert (verlangt) den voors. Wetzels wel expresselyk dat zijn aannemer de voors. brug en weg in een bruykbaren en in sulke goeden staat stelle so als hij aannemer deselve gevonden heeft.”

November 1794 : Ook voor Heerlen was nu een donkere tijd aangebroken. Maastricht was op 3 November in handen van de Franse troepen gevallen. De Oostenrijkers trokken door Heerlen terug naar de Rijn, op de voet gevolgd door de Franssen, die zich hier aan plundering overgaven. De oliemolen werd bij deze plundering niet vergeten, zoals uit de hier volgende verklaring blijkt.

„Aano 1794 den 9 November bij mij Peter Caspar Wetzels in de Oole Moelen gewest Vranze Invanterej en hebben geschadigt

ten eersten 34 mandelen appelen	f 34,—
ten tweeden 3 tonnen nuewe aasien	38,—
ten derden 2½ toon bier	17,—
alnogh 56 pont butter	35,—
8 hemden	58,—
1 nuewe betspreij	10,—
1 paer stevels	10,—
1 koperen keetel en eenen caffeketel	16,—
3 tobben	6,—
alnogh aan vleesch en vet 40 pont	6,—
eerten (erwtten) 2½ vat	7,—
üeft (gedroogd fruit) 3 vaet	10,—
9 hinder (kippen) en 4 ender	13,—
aen melck 40 kan, brot 130 pont	19,—
alnogh 10 lepele 6 metzer	4,—
een coepere lamp, 2 eijsere haemers	4,—
alnogh 6 sacke	8,—
alnogh 2 teedoesen.”	—,—

De knecht, Joannes Caspar Wetzels, vermiste „eenen seide plack, een paar nuewe schoen, twee hemde en een paer causen.” De dienstmeid Cecilia Rietra „4 hemden, eenen scholck, drij placke en twee paer cause.” De knecht, Nicolaes Bosch, „3 paer schoen, een nuewe vorldeco-tone (Engels leren) broek, „twee comesolen, een paer causen en twee hemden.”

De zoeven genoemde knecht, Joannes Caspar Wetzels, was een zoon van wijlen Nicolaas Wetzels die de 26ste April 1792 op 55-jarige leeftijd te Heerlen overleden was, een broeder van Peter Caspar, de eigenaar van de molen. Hij schijnt het olieslagersvak goed geleerd te hebben en was danook de aangewezen man om later na het overlijden van zijn oom het molenbedrijf over te nemen.

5 Maart 1795 koopt Peter Caspar Wetzels 3½ kleine roede weide of beemd van Gerardus Dauven voor 4 gld. de kleine roede.

12 Juli 1797. De Heer Johan Willem Heldevier, verblijvend op „Heydael” in de bank Heerlen erfde van zijn schoonmoeder de Douariere. J. J. Vignon geb. Guitton, de hypothecaire vordering groot 1200 gulden, staande op de oliemolen van Wetzels. Hij cedeert nu deze hypotheek aan Joannes Koningstein gehuwd met Magdalena Frijs, wonende aan de Heerlerheide.

4 October 1798. Peter Caspar Wetzels „woonagtig en Eijgenaer in de onderste olij moelen, gemeente en canton van Heerlen gelegen onder de Sectie Liberté (in de wijk genoemd Vrijheid)” laat door de landmeter C. C. Ritzen zijn onroerende goederen opmeten:

1. zijne woning gemeten — Boender — Sille 4 Roede
2. eenen coolgaard (tuin) aen den voetpaet naer deen Meulenbergh — Boender — Sille 27 Roede

3. huysweijde met schuij, stallinge en misthof	1 Boender	— Sille 70	Roede
4. land aen den Aembusch	— Boender	2 Sille 70	Roede
5. een bemptjen langs de bempt van Schaelsbergh	— Boender	— Sille 29	Roede
6. land op den Frischen Puth	— Boender	1 Sille 48	Roede
7. een weijde aen den Leerenbergh	— Boender	1 Sille 20	Roede
In totaal Valckenborger maete	2 Boender	3 Sille 35	Roede

11 Vendemiaire 13 (3 Oct. 1804). Peter Caspar Wetzels, die inmiddels de leeftijd van 78 jaar bereikt heeft, voelt het einde van zijn leven naderen en laat de Notaris komen om zijn testament te maken:

„In naame der Heylige Drievuldigheyd. Amen. Heden den elfde vendemiaire dertiende jaar hebbe ik Antoon Arnold Chaineux, notaris, openbaar resideerende in de gemeente Heerlen ter presentie der getuygens ons vervoegt ten zeven uren s' morgens ter requisitie van sieur Peter Caspar Wetzels meerderjaartig jongman (ongehuwd) landbouwer en olislager woonende in de Creulimoole in deze gemeente Heerlen, welge was liggende te bed op de bovenkamer naas de keuke welgers uitsigt is van eene sijde na(ar) den misthof, en van de andere na(ar) den hof, onpasselyk zynde, dog Syne memorie en sinnen wel magtig en gebruygende”.

Hij legateert aan zijn neef Johan Caspar Wetzels, ongetrouwd, die bij hem inwoonde, voor alle gedane diensten, al zijn roerende goederen, paard, koëien, kar, ploeg, eg, vruchten en stro in de schuur, de meubelen en alle roerende zaken. Dit onder de volgende voorwaarden: De neef, Johan Caspar Wetzels, zal de begrafenis-kosten van zijn oom zelf geheel moeten betalen. Eveneens alle verdere schulden, „huur der dienstboodens, veragterde interessen der Capitaelen (hypotheken), schattingen” etc. De vaste goederen zijn bestemd voor de erfgenamen volgens de wet. (Minuten Nots. Chaineux, Rijksarchief Maastricht.)

De 25 vendemiaire jaar 13 (17 Oct. 1804) wordt door de Notaris het testament van wijlen Peter Caspar Wetzels voorgelezen aan de erfgenamen ab intestato (de wettige erfgenamen). Zij verklaren zich allen ermede accoord, dat Joannes Caspar Wetzels al de roerende goederen zal ontvangen. Laatstgenoemde neemt de onroerende goederen over te weten „behuysinge schuure stallinge oliemoole weydens bemdens als landeryen en wes daer van dependeert in het geheel van omtrent 2 hectares en 28 ares, doende 1135 kleine roeden sonder garantie van meerdere of mindere maate met lasten als onlasten. En wel als volgt: $\frac{1}{4}$ deel van zijn neef Johan Caspar Immels gehuwd met Maria Cornelia Senden voor 1184 francs of 1000 gulden Brabands Maastr. coers. $\frac{1}{4}$ deel van zijn tante Johanna Maria Wetzels voor 1184 francs of 1000 gulden. Dit bedrag blijft als hypotheek op de molen en de andere goederen staan tegen 5% rente tot een half jaar na overlijden van de tante. (Wordt vervolgd)

JO HORST